

İŞGAL DÖNEMİ İZMİR BASINI

Doç. Dr. ZEKİ ARIKAN

İzmir Millî Kütüphane'de gerek mütareke gerek işgal döneminde yayınlanmış Türkçe gazetelerin, eksik olmakla birlikte, önemli bir koleksiyonu bulunmaktadır. Şimdiye kadar bu gazeteler Nurdoğan Taçalan¹, Ömer Sami Coşar², Bilge Umar³ ve İzzet Öztoprak⁴'in çalışmalarında kaynak olarak kullanılmıştır. Bizim çalışmamız ise bu gazetelerde, Millî Mücadele ve onun önderi hakkında yayınlanan yazıların, verilen bilgilerin derlenmesine ve değerlendirilmesine yöneliktir. Amacımız işgal altındaki İzmir'in tarihini yazmak değil, çeşitli olay ve gelişmeler karşısında basının tutumunu ortaya koymaktır. Konunun bütünlüğünü bozmamak için mütareke dönemi basını da taranmış ve Mondros'tan sonra basında yer alan önemli konular üzerinde durulmuştur. Konuya girmeden önce o tarihlerde İzmir'de çıkan gazetelerin tanıtılması yerinde olacaktır, sanırım. Çünkü bu gazetelerin kimliği bilinmedikçe ileri sürdükleri görüşleri kavramak epeyce zorlaşmaktadır.

İzmir, XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Türkçe basının en önemli merkezlerinden biri olmuştur⁵. Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz koşulları içinde bile İzmir'deki birkaç Türkçe gazete yayını sürdürmeyi başardı. Mondros silâh bırakışması imzalandığı zaman öteden beri yayınlanmakta olan *Ahenk*, *Anadolu*, *Duygu* ve *Köylü* gazeteleri İzmir'deki Türkçe basının belli başlı temsilcileri olarak ayakta duruyordu. *Ahenk*, 1895'ten beri yayınlanıyordu. Yayınlarında genellikle orta bir yol izlemiştir. Anadolu gazetesi, eski İttihad gazetesinin yerini almıştı. Haydar Rüştü'nün çıkardığı Anadolu gazetesi, İttihat ve Terakki Partisi'nin en önemli yayın organlarından biri olarak görülmektedir. Bir akşam gazetesi olan *Duygu* da yine Haydar Rüştü tarafından çıkarılıyordu. Her iki gazete de İzmir'e

¹ Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1970.

² Ö. Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını*, İstanbul, tarihsiz.

³ Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara, 1974.

⁴ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara, 1981.

⁵ İzmir basın tarihi konusunda toplu kaynakça için bk. Zeki Arkan, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, I, s. 103-111.

yönelik tehlikeyi bilinçli olarak kavrayan ve Ege'de Türk çıkarlarını savunan yayın organlarının başında geliyordu. Haydar Rüştü ve onun her iki gazetesi sık sık Rumca basın ve özellikle İzmir'deki İtilâfçı gazetelerin boy hedefi olmaktan kurtulamadılar. Anadolu gazetesi aleyhinde sürekli olarak dava açıldı ve kapatıldı. Nitekim işgalden dört gün önce de hem Anadolu hem de Duygu gazeteleri "tahrikâmiz neşriyatta" buldukları gerekçesiyle son kez kapatıldılar⁶.

Köylü gazetesi de Anadolu ve Duygu gazeteleri gibi sık sık kapatılmıştır. İzmir'in basın ve kültür hayatında önemli bir yer tutan Köylü, "Her gün sabahları çıkar, her şeyden yazar, esnaf, köylü, işçi kardaşların iyiliğine çalışır, ahali dostu Türk gazetesidir" alt başlığını taşıyordu. Bu gazete, İttihat ve Terakki'nin organı değildi. Ancak Yunan isteklerine karşı ağır bir savaş veriyor, yurt ve ülke çıkarlarını büyük bir cesaretle savunuyordu. Köylü de tıpkı Anadolu ve Duygu gazeteleri gibi hem Rumca basının hem de İtilâfçı gazetelerin saldırısına uğramaktan kurtulamadı. Köylü'nün sahip ve sorumlu müdürü Mehmet Refet, Mondros'u izleyen karışık günlerde ülke çıkarlarını daha geniş ölçüde savunmak ve Avrupa'ya kendimizi tanıtmak amacıyla gazetesini *Journal Keuylu* başlığı altında İngilizce ve Fransızca olarak da yayınlamaya karar verdi. Fakat Köylü gazetesi, işgalden sonra tutumunu değiştirmeye başladı. İzmir'de on bir yıldan beri çıkan, Türk işçi, köylü ve esnafının haklarını savunan, dilimizin sadeleşmesi ve özleşmesi yolunda büyük adımlar atan, mütareke süresince Rum yaygaralarına karşı koyan Köylü'nün sahibi Mehmet Refet, Yunanlılar tarafından satın alındı. Köylü, bütün işgal boyunca Ege'de Yunan çıkarlarının savunucusu oldu. Kurtuluştan sonra yüz ellilikler listesine alınan Refet, daha sonra İzmir'e dönerek burada öldü.

İzmir'in bu eski gazeteleri yanında mütareke ile birlikte yenilerinin de yayına girdiği görülmektedir. Bunlar arasında Hasan Tahsin Recep⁷ tarafından çıkarılan *Hukukubeşer (Les Droits de l'homme)* dikkati çekmektedir⁸. Bir ara bunun yerine *Sulh ve Selâmet* gazetesi çıkmıştır. Hasan Tahsin, Anadolu ve Duygu gazetelerine karşı cephe almış olmakla birlikte Hürri-

⁶ İstanbul'da çıkan Alemdar gazetesi, 15 Mayıs 1919 tarihli nüshasında İzmir'in kanlı işgalinden habersiz olarak Duygu ve Anadolu gazetelerinin "tatil" edildiğini müjdeliyordu (?). Bu gazetelerin kapatılması Vali İzzet'in yaklaşmakta olduğunu sandığı büyük devlet işgalini pürüzsüzce sağlamak niyetine bağlamak mümkündür. Bk. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Ankara, 1983, s. 265.

⁷ Hasan Tahsin için bk. Nurdoğan Taçalan, *a.g.e.*, s. 124-142.

⁸ Bu ad altında başka bir gazete de o tarihlerde İstanbul'da çıkıyordu.

yet ve İtilâfçı basına da yanaşmamıştır. Nail Moralı⁹, bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Selanikli Hasan Tahsin, bize yakın olmakla beraber gazetesinde millî hisleri ile diğer bozguncu meslektaşlarından uzak, tehlikeyi gören, savunan yazılarıyla yalnız başına, serazat çalışmayı tercih ediyordu, kanaatındayım”.

Burada kısaca İtilâfçı gazetelerden de söz etmek gerekiyor. Bunlardan biri *Müsavât* idi. Bunun 1918 Kasımında yayına girdiği anlaşılmaktadır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Mehmet Sadık idi. Köylü'nün deyimiyle *Hürriyet ve İtilâfın kıymetli müttefiki* olan *Müsavât*, diğer İtilâfçı yayın organları gibi bütün çalışmalarını İttihatçı düşmanlığı üzerine oturtmuştur. Bir başka İtilâfçı gazete olan *İslahat*, 10 Kasım 1918 günü yayına girmiştir¹⁰. Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı avukat Sabitzade Emin Süreyya, yazı işleri müdürü ise Mahmut Tahirülmevlevi idi. Gazetenin sahibi Emin Süreyya, *Hürriyet ve İtilâf* Fırkasının İzmir İdare Heyeti içinde bulunuyordu. *İslahat*, aşırı bir İttihat ve Terakki düşmanlığı göstermekle kalmadı. Aynı zamanda Yunan çıkarlarının da sürekli bir savunucusu oldu. Bu tutumu, işgalden sonra açığa çıktı. Emin Süreyya, İttihatçı düşmanlığını, *Hürriyet ve İtilâf* taraftarlığını ihanete kadar götürmekten çekinmedi. Kurtuluştan hemen sonra, yani 9 Eylül 1922'de cezasını Konak meydanında asılarak ödedi.

Mütareke döneminde çıktığı anlaşılan *Saday-ı Hak* ve *Şark* gazetelerinin ancak 1922 yılına ait koleksiyonları bulunmaktadır.

Indépendant, *La liberté* gibi Fransızca gazeteler Yunan çıkarları doğrultusunda yayın yapıyorlardı. Vafiyadis'in çıkardığı *La Liberté*, Köylü'nün ifadesiyle “Fransızca yazılmış olmasından başka Fransızlıkla zerre kadar alâkası bulunmayan sahibi Rum, sermayesi Rum, yazıcıları Rum halis muhlis bir Yunan gazetesi” idi¹¹.

Rumca gazetelere gelince: Mütareke ve işgal döneminde birçok Rumca gazete yayınlanmıştır. Bunların başlıcaları *Kozmos*, *Elefteros Tipos*, *Amaltia*, *Taros*, *Patris*, *Estiya* vb. idi. İzmir'de çıkan Türkçe gazetelerin Rumca basından sürekli ve düzenli olarak yaptıkları çeviriler bize Rumca gazetelerin niteliği ve tutumu hakkında önemli ölçüde bilgi vermektedir. Söylemeye gerek yoktur ki bu Rumca gazeteler, mütarekeden hemen son-

⁹ Nail Moralı, *Mütarekede İzmir Olayları*, Ankara, 1973.

¹⁰ *Köylü*, 11 Teşrinisani 1334.

¹¹ *Köylü*, 1 Mart 1335.

ra Türklere karşı büyük bir saldırıya geçmişler, Yunan çıkarlarının savunucusu durumuna gelmişler ve Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi için yoğun bir propaganda etkinliğine girmişlerdir.

İşgalden sonra Yunanlılar İzmir'de bir *Matbuat Kalemî* kurarak Türkçe basını denetim altında tutmaya çalıştılar. Sansür kurulu da çalışmalarını sürdürüyordu. Nitekim işgal boyunca çıkan gazetelerde yer alan birçok haber ve başyazıların sansürce çıkarıldığı görülmektedir. Yunanlıların Matbuat Kalemî aracılığıyla Türkçe gazetelere gönderdikleri resmî bildiri-ler olduğu gibi yayınlanıyordu. Askerî raporlar, Yunanlıların şu ya da buradaki sözde başarılarını ifade eden duyurular, İstanbul'da ya da Ankara'da çıkan gazetelerde yer alan Yunan zulüm ve baskısını anlatan haberleri yalanlamaya yönelik tekdizler, İzmir'deki Türkçe basında hemen hemen her gün yer alıyordu. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi Yunan yönetimi kendi sansürünü kurmakta da gecikmedi. 9 Mayıs 1921 tarihini taşıyan bir askerî beyanname ile¹² Anadolu'da Yunan işgali altında bulunan yerlerde yayınlanan bütün gazetelere sansür konuldu. Gazeteciler, yayınlanacak gazetelerin müsveddelerini İzmir'deki Matbuat Kalemine vermek zorunda idiler. Anadolu'nun Yunan işgali altındaki yerleriyle Yunanistan'da çıkan Türkçe gazeteler dışındaki Türkçe yayınların, sansür dairesinin izni alınmaksızın buralara sokulması kesinlikle yasaklanıyordu. Bu durumda işgal altındaki yerlere girmesine izin verilecek yayınlar, özel bir mühürle damgalanacaklardı. Buna uymayanlar İzmir'deki Divanıharp tarafından beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaklardı.

İşte işgal döneminde İzmir'de çıkan Türkçe gazeteler böyle bir ortam içinde yayınlarını sürdürdüler.

Mondros bırakılması ve İzmir basını

Daha Mondros mütarekesi imzalanmadan önce İzzet Paşa kabinesinin ilk uygulamalarından biri, Aydın Valisi Rahmi Beyi görevden almak oldu¹³. Köylü, Rahmi Beyi ve onun hizmetlerini öven uzun bir yazı yayınladı¹⁴. Gazeteler mütarekenin imzalanmasının bir an işi olduğunu yazıyorlardı. Hattâ Köylü, 27 Ekim 1918 tarihli sayısında mütarekenin Sakız'da imzalandığını dahi duyurdu. Fakat bu doğru değildi. Nitekim aynı gazete,

¹² *Saday-ı Hak* 9 Mayıs 1337.

¹³ *Akşin*, a.g.e., 33.

¹⁴ *Köylü*, 26 Teşrinievvel 1334.

1 Kasım'da mütarekenin resmen imza edildiğini duyurmuş ve koşulları da özet olarak vermiştir.

Savaşın bitmiş olması olumlu bir hava yaratmıştı. Fakat yenilgimiz açıkça kabul ediliyordu. Barışın daha uygun koşullarda gerçekleşeceği umut ediliyor, Hükûmetin sağlayacağı huzur ve güvenlik içinde işimizin ancak "ziraat, sanayi, ticaret hars, ulum ve fünun ile uğraşmak" olması gerektiği üzerinde duruluyordu^{14a}.

Mütarekenin başlangıcında görülen olumlu hava yerini giderek umutsuzluğa ve kaygıya bırakmakta gecikmedi. İzmir'de Rum vatandaşlarımızın başlattıkları taşkınlıklar Aydın vilâyetinin geleceği hakkında ortaya çıkan çeşitli söylentiler, basında başlayan İttihatçı-İtilâfçı kavgası ve mütarekenin uygulanmasında görülen haksızlıklar, artık ülkenin nasıl bir uçuruma doğru gittiğini açıkça gösteriyordu.

İzmir'de daha mütareke imza edilmeden önce Rumların ve Rumca basının kıpırdanmaya başladığı görülüyordu. Köylü, "Rum vatandaşlardan yedi asırlık ihtimama karşı teşekkür beklemediğimizi" yazıyor fakat bunların ulusal onurumuzla, ulusal duygularımızla oynamamaları gerektiğini *ih-tar* ediyordu¹⁵. Rumların ilk büyük gövde gösterisi, İngiliz Monitor Komutanı Dikson'un İzmir Limanına ayak bastığı gün yani 6 Kasım 1918 günü başladı. O gün İzmir'de yer yerinden oynadı. Ellerinde, göğüslerinde, kollarında mavi-beyaz bandıralar olan Rumlar, sürekli olarak bağırıyor, çağırıyor, saatlerce gemiyi "tafav" ettiler. İzmir'in bütün Rum ve Frenk mahalleleri Yunan bayraklarıyla donatıldı. Yunan emelleri açıkça dile getirildi. Anadolu, bu taşkınlıkları A. Vasıf (Çınar)'ın kalemıyla şöyle eleştiriyordu: "... Türk ve İslâm saltanatının enkaz-ı mağlûbiyeti üzerinde mavi-beyaz renklerle ilân-ı şadümani etmek isteyen gafillere ispat etmeliyiz ki pek kutsî bir veday-ı ecdad olan İzmir'in ufuklarında albayrağın temiz nurları ebediyen sönmeyecektir"¹⁶.

Köylü, Rum hemşehrilerin yaptıkları bu çılgınlıkları "namerdlik" olarak niteledi¹⁷. Rumların, eski yönetimin kötülüklerinden ötürü Türklerden öç almaya kalkışmalarını salık verdi. Yunan *ukalâsının* bütün Rumları Yunanistan'a bağlamak gibi "sapık" bir fikrin arkasından koştuklarını vurguladı ve bu fikrin anlamsızlığını açıkladı. Hattâ Rumların çılgınlıkların-

^{14a} Köylü, 2 Teşrinisani 1334; Anadolu, 6 Teşrinisani 1334.

¹⁵ Köylü, 27 Teşrinievel 1333.

¹⁶ Anadolu, 8 Teşrinisani 1334.

¹⁷ Köylü, 8 Teşrinisani 1334.

dan Dikson bile rahatsız oldu. Fakat bu taşkınlıklar akıl almayacak boyutlara ulaştı. Anadolu Bankasına Yunan bayrağı çekilirken Türk bayrağı yırtıldı. Ayafotini'de Türk egemenliğini *tahkir* eden nutuklar verildi¹⁸. Anadolu ve Duygu gazeteleri, Rumların taşkınlıklarının yasal olup olmadığı sorusunu gündeme getirdi. Savcılık soruşturma açtı. Fakat anlaşıldığına göre hiçbir sonuç alınmadı.

Rum gazeteleri açıktan açığa İzmir'in Yunanistan'a bağlanması gerektiğini savunuyorlardı. Türkçe basına karşı büyük bir saldırıya geçmişlerdi. Köylü'nün Fransızca nüshasında (Journal Keuylu) yayınladığı Aydın vilâyetinin Türklüğünü kanıtlayan istatistikleri, Kozmos tarafından *kızıl istatistik* olarak nitelendirildi¹⁹. Hattâ bu gazeteler, "hissiyat-ı Yunaniyelerini izhar ve ilândan hiçbir zaman geri kalmayacaklarını" bağıra bağıra söylemekten çekinmiyorlardı²⁰. Rum gençliği "vazife başına" çağrılıyordu. Rum gençlerinin göreve çağrılmaları çok geçmeden meyvelerini (?) vermeye başladı. Halkapınar'da bir fabrika basılarak soyuldu. Köylü, bunun basit bir eşkiyalık olayı olmadığı üzerinde durdu²¹. Amaç, İzmir'de güvenliğin olmadığını kanıtlamaya çalışmak ve bir yabancı müdahalesini sağlamaktı. Öte yandan Rumlar, haksız yere *Türkler sılâhlanıyor* yaygarasını da çıkarmaktan geri kalmadılar. İzmir'in güvenliği gittikçe bozuldu. İşbaşına gelen valiler, hiçbir soruna köklü bir çözüm getiremediler. Polis memurlarının dahi can güvenliği kalmamıştı. Çayırılıbahçe'de eğlenip olay çıkaran Rumların, Polis Memuru Hamza Efendiyi şehit etmeleri derin bir üzüntü yarattı (23 Şubat 1919). Müsavat şunları yazıyordu: "Milletimiz iyice anlamıştır ki namus, mukaddesat ayaklar altına alındığı zaman bu mübarek toprakların altı üstünden bin kat hayırlı olacaktır"²². Hamza Efendinin cenazesi büyük bir törenle kaldırıldı. Hattâ bu tören, birbirlerine ateş püsküren ve en ağır sözlerle saldıran bütün İttihatçı ve İtilâfçuları, her iki tarafın basın temsilcilerini bir araya getirdi.

İzmir'in Yunanistan'a verileceği söylentileri ve basın

Mütarekeden sonra İzmir'in Yunanistan'a verileceği konusunda bir takım söylentiler çıktı. Hasan Tahsin, "Cihan bize düşman iken biz ne İn-

¹⁸ *Anadolu*, 11 Teşrinisani 1334.

¹⁹ *Köylü*, 18 Teşrinisani 1334.

²⁰ *Anadolu*, 21 Teşrinisani 1334.

²¹ *Köylü*, 22 Teşrinisani 1334.

²² *Müsavat*, 26 Şubat 1335.

giltere'den ne Fransa'dan ve ne saireden kendimize ufak bir muavenet ve muhabbet beklemeyelim" diyordu²³. İzmir'in Yunanistan'a verileceği söylentilerine karşı İzmir'deki İtilâfçı ve İttihatçı gazeteler, ortak bir tavır takınmışlardı. Ancak bu konuda aralarında tam bir görüş birliği olduğu söylenemez. Kişisel ya da parti çekişmelerinden ötürü birçok noktada uzlaşamıyorlardı. Kimisi tehlikenin azaldığını iddia ederken kimisi de tehlikenin kapıyı çaldığını ileri sürüyordu.

Venizelos'un isteklerinin konferansta kabul edildiği söylentilerinin yayılması, Rumca gazetelerin İzmir'e çantada keklik gözüyle bakmaları Türkçe basında sert eleştirilere yol açıyordu. Müsavat, İzmir'in Yunanistan'a verilmesinin Wilson prensiplerinin hangi maddesine bağlı olduğunu soruyordu²⁴. Bunun, Türklerle Rumlar arasında sonsuza kadar devam edecek bir düşmanlığın nedeni olacağını ileri sürüyordu.

Hasan Tahsin, Avrupa'nın bize karşı tutumunun cinayet derecesinde olduğunu vurguluyor, egemenliğimizden fedakârlık edilmemesi üzerinde duruyor, bizden alınıp başkalarına verilmek istenen toprakların Wilson'un hangi ilkelerine bağlı olduğunu soruyordu²⁵. Hattâ Hasan Tahsin, Yunan egemenliği altında yaşayacak hiçbir Türkün bulunmadığını da belirtiyordu. Ahenk, Venizelos'un çocukça sevinçleri için 1.250.000 Türk ve Müslüman halkın Yunanlılara boyun eğemeyeceğini ve bunun bir savaşa yol açacağını vurguluyordu. İtilâfçı gazeteler dahi, "Biz Türkler İzmir meselesini namus ve şeref meselesi olmak üzere kaydediyoruz" diye yazıyorlardı²⁶.

Basının bu kararlı tutumuna karşı söylentilerin ardı arkası kesilmiyordu. Aydın vilâyetinin Denizli'ye kadar uzanan kısmının Yunanistan'a düştüğüne ilişkin yazılar yayınlanıyordu. Yunan Hükûmetinin Ayalık'a asker çıkardığı söylentileri basının sabır ve kararını taşıyordu. Müsavat'ın deyimiyle *acı şayialar*'ın ardı arkası kesilmiyordu²⁷.

Hukukubeşer; Kozmos, Amaltia, Estiya, Patris aracılığıyla bütün Rum basınına şöyle sesleniyordu: "İnsafla düşünelim ki sizin Yunanistan'ın İzmir hakkındaki metalibatı da (istekleri) bu yolda bir iddiayı batıl

²³ *Hukukubeşer*, 14 Şubat 1335.

²⁴ *Müsavat*, 14 Şubat 1335.

²⁵ *Hukukubeşer*, 16 Şubat 1335.

²⁶ *Müsavat*, 18 Şubat 1335.

²⁷ *Müsavat*, 22 Şubat 1335.

değil midir? Şu memleketin birkaç kilometre sahillerinden başka sizinle yani Yunanlılığın mevcudiyetiyle alâkadar ne gösterebilirsiniz²⁸.

Öte yandan Sıhhiye Teşkilâtı adı altında Yunanlılar, İzmir'deki Rum hastanelerine el koyuyorlar, bunlara Yunan bayrağı çekiyorlar, bu ad altında her türlü silâh ve cephaneyi Anadolu'nun içlerine kadar götürüyorlardı. Bu durum, büyük tepkiler doğuruyor fakat önüne geçilemiyordu. İslahat, Anadolu halkının Sıhhiye Teşkilâtı perdesi arkasında bir Yunan bayrağı görmek istemediğini yazıyordu²⁹. Yunan Kızılhaçı Heyetinin Ayvalık'a gelmesi üzerine yerli Rumlar büyük taşkınlıklar yapmışlardı. Mal Müdürü Muavini Neşet, kama ile yaralanarak şehit oldu. Ayvalık'taki bütün Türk evleri yağma ve talan edildi³⁰.

Bütün bu olumsuz gelişmelere karşın devletin üst düzeyinde iyimser bir hava esiyordu. Padişah Vahdettin, huzuruna kabul ettiği İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti temsilcilerine, "İzmir'in vatandan ayrılmasının" kesinlikle hatıra gelmediğine ilişkin güvence veriyordu. Bu güvence, başta Köylü gazetesi olmak üzere İzmir basınında sevinçle karşılandı³¹. Fakat Rumlar boş durmuyor, tramvaylara varıncaya kadar her yere Türkleri yeren, Yunanlıları öven sloganlar yazıyorlardı. Kordon'daki bütün gazinolarda her akşam Yunan ulusunu öven şarkılar, marşlar söyleniyordu³². Köylü, *Yunan emperyalistlerinin* hareketine karşı İzmirliilerin büyük bir "celâdet ve himmetle" çalıştıklarını ve esarete karşı gelen İzmir'in bütün Türklüğü kurtardığını ifade ediyordu³³.

Bu sıralarda büyük bir çaresizlik içinde bulunan Osmanlı Hükûmeti bazı şehzadeler başkanlığında taşraya heyet-i nasihalar (Köylü'nün deyişiyle öğütleyici dernekler) göndermeye karar vermişti. Bu heyetin amacı, durumu yerinde inceleyerek Osmanlı uyrukları arasında bozulmuş olan uyumu yeniden kurmaktı. Şehzade Abdürrahim Efendinin başkanlığında üç paşa, iki müftü, bir Ermeni ve bir de Rumun katılmasıyla oluşan heyet, Bursa-Balıkesir-Manisa üzerinden İzmir'e geldi (26-30 Nisan). Bu heyet, İzmir'de büyük törenlerle karşılandı. Basında Türkiye ile Yunanistan'ın

²⁸ *Hukukubeşer*, 21 Şubat 1335.

²⁹ *İslahat* 2 Mart 1335.

³⁰ *Köylü*, 5, 6 Mart 1335.

³¹ *Köylü*, 20 Mart 1335.

³² *Köylü*, 24 Mart 1335.

³³ *Köylü*, 24 Mart 1335.

barış içinde ve bir arada yaşamaları gerektiği yolunda yazılar bile çıktı. Köylü gazetesi: "Türkiye ile Yunanistan, ikisi de en iyi ve en sevgili bir komşu gibi yaşaması lâzım gelen iki devlettir. Türkiye ile Yunanistan bir çok alâka ve menfaatlarla yekdiğerine bağlıdırlar. Dahildeki unsurlar meselesi bu iki hükûmetin karşılıklı sevgi ve bağlantısı zarureti arasına artık girmemelidir. Öyle zannediyoruz ki siyasyatta yani siyasî emel ve dileklerde hissiyata ve heyecana kapılan milletler daima zarar görürler" diye yazıyordu³⁴. Fakat bütün bu çabalar boşuna idi. Yunanistan İzmir'e çıkmak için gerekli diplomatik ve askerî hazırlıklarını tamamlamak üzere idi. Nitekim Paris sulh konferansından gelen haberler, artık "vaziyetin orada da ahenkdar" olmadığını ortaya koyuyordu³⁵.

İşgalin ilk günlerinde basın

Bundan önce belirttiğimiz gibi, Nisanın son günlerinde heyet-i nasihanın İzmir'e gelmesi, Vahdettin'in daha önce İzmir'in kesinlikle işgal edilmeyeceği konusunda güvence vermesi, İzmir basınında belirli ölçüde iyimser bir havanın esmesine ortam hazırlamıştı. Kaldı ki, Anadolu ve Duygu gazeteleri kapatılmış, işgal için gerekli koşullar oluşmuştu.

Vali İzzet Bey, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyetinin bütün çalışmalarını kösteklemiş, hattâ İzmir'in işgal edilmeyeceği konusunda İslahat gazetesine uzun bir demeç vermekten de geri kalmamıştı. İşgalden 24 saat önce *Vali İzzet Beyefendi Hazretleriyle Mühim Bir Mülâkat* başlığı altında yayınlanan bu demeçte İzmir valisi, "Kaviyen zannediyorum ki bu memleket halkını elyevm endişeye sevk eden ahval sulh konferansında zuhura gelmeyecektir" diyordu. İzzet Bey, sulh konferansı kararlarının "gayet âdilane" olacağından da kesinlikle emindi. İtalyanların Mentеше kıyılarında birkaç asker çıkarmış olmaları da "işgal mahiyet-i kat'iyesinde" değildi. Vali Bey, Yunanistan Hükûmetinin "emel ve makasıdı" konusunda sorulan bir soruya şu karşılığı veriyordu: "Diğer bir takım rivayetki o da Yunanistan'ın emeline dairdir. Bu da sırf eracifden ibarettir. Yunan Hükûmeti hiçbir vakit düvel-i muazzamanın ve bahusus İngiltere ve Fransa'nın terviç ve iltizam edemeyeceği bir şeye kıyam edemez. Bunun için bir takım efsanelere aldanıp muzdarip olmak beyhude memlekette heyecanı uyandırmak vilâyetin siyaset-i müttehasasında da muvafık değildir. ..."

³⁴ *Köylü*, 19 Nisan 1335.

³⁵ *Köylü*, 29 Nisan 1335.

İzmir'de yayınlanmakta olan Rumca gazeteler de son derece ketum davranarak işgal haberini gizlemeyi başarmışlardır. Kaldı ki işgal kararı büyük bir gizlilik içinde yürürlüğe konmuştu. 15 Mayıs sabahı erkenden çıkan Köylü gazetesinde Vali İzzet Beyin şu duyurusu yayınlanıyordu: "Bazı bedhahlar İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzında şayieler çıkarmışlardır, yalandır tekzip edilir".

İşgal haberinin duyulması şehirde büyük bir heyecan ve kaygı yarattı. "Halk âdeta bir ölüm havası seziyormuş gibi heyecanlı idi"³⁶, 14 Mayıs gecesi Maşatlık'ta toplanan gençler işgali protesto etmek için Anadolu Matbaasında bastırılan *Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi* imzalı bildiriği İzmir'in mahallelerine dağıttılar³⁷.

15 Mayıs sabahı saat 7.30'da ilk birlikler karaya çıktı. İşgal fiilen başladı. İzmir metropoliti Hrisostomos yanındaki din adamlarıyla karaya çıkanları *takdis* etti. Gürültüler, sevinç gösterileri arasında Rumların yaptıkları çılgınlık Hasan Tahsin'in tabancasından çıkan kurşunla kesildi³⁸. Hasan Tahsin ilk kurbanlardan biri oldu. Bundan sonra başlayan Yunan vahşeti ve mezalimi bütün Kordonboyunu ve gümrük alanını Türk şehitleriyle doldurdu.

15 Mayıs günü Yunanlıların Kordon'da yüzlerce Türkü boğazlaması, Türklüğün onurunu kıran davranışları İtilâfçı gazeteler tarafından İttihatçıların başımıza getirdikleri bir felaket olarak yorumlanıyordu. Kaldığı 15 Mayıs akşamı çıkan islahat bu olayları "mevaki-i müstahkemeye ait pek ehemmiyetsiz bir işgal" olarak nitelendiriyordu. 16 Mayıs sabahı hâlâ Kona meydanı, gümrük çevresi, Pasaport ve Kordonboyunda Türk ölüleri yerlerde yatmakta iken, Millet Hastanesinin morgu ve Celâl Paşa konağının bodrumu ağzına kadar cesetlerle dolu iken Islahat gazetesinde iri başlıklarla şu yazı yer alıyordu ve yazının altında da gazetenin sahibi Sabitza-de Emin Süreyya'nın adı okunuyordu: *El cezai min cinsü'l amel*. Bu Arapça bir atasözüydü. "Ne ekersen onu biçersen" anlamına geliyordu. Yapılan işlerin kötülüğüne göre cezasını çekiyoruz demek istiyordu, İtilâfçı Süreyya... Türklüğün, İzmir'in bu en karanlık, en acı en onur kırıcı gününde bile Emin Süreyya partacılık yapıyor, işgal sırasında olup bitenlerin daha önce İttihat ve Terakkinin yaptıklarının bir sonucu, bir cezası olarak başı-

³⁶ Kazım Özalp, Millî Mücadele, Ankara, 1985, C. 1, s. 5.

³⁷ Bildirinin metni için bk. Fahrettin Altay, "İzmir Faciasının Muhakemesi", Belleten, 89(1959), s. 137-138.

³⁸ Nurdoğan Taçalan, *a.g.e.*, s. 247.

mıza geldiğini ileri sürüyordu. Bu yazı Türkler arasında büyük bir nefret doğurdu ve işgal süresince etkisi belleklerden silinmedi. Emin Süreyya bu yazısının bir takım tepkiler doğurduğunu görünce yine kaleme sarıldı ve yine başımıza gelen son felaketlerin İttihat ve Terakki'nin geçmişteki kötü yönetimine bağlı olduğunu savunmaktan geri kalmadı. Bu yazının başlığı da *Lânet müsebbiblere* idi. Bu yazıda şu satırları okuyoruz: "Yine tekrar ediyorum, şu felaketlerin, şu belâların başımıza gelmesine sebep bizim amelimizdir. Üç beş erazilin yedi sekiz seneden beri yapmış oldukları denaet ve cinayetlere, rica ederim sükût etmemiş olsa idik onlar bu fezahat ve cinayetlerinde bu kadar ileri gidebilirler miydi? Şu halde bizim sükûtumuz bir amel değil mi idi; ve gelen felaketle o sükûtun derin cezasını çekmiyor muyuz?" Yazı şöyle bitiyordu: "Çocuklarımıza bile telkin edelim ki koca imparatorluğun sebep-i nikbet ve felâketi onlar olmuştur. Lânet o alçaklara lanet."³⁹

Emin Süreyya, özellikle son olaylardan ötürü Vali İzzet Bey'in İstanbul basını tarafından beceriksizlikle (adem-i ehliyet) suçlanmasına da karşı çıkıyor, onun yerinde bir başkasının olmasının sonucu değiştirmeyeceğini kanıtlamaya çalışıyordu. Hattâ onun göreve devam etmesini bir vatanperverlik olarak yorumluyordu. Asıl suçlu ise, İslahat'ın avukatına göre, "İttihatçıların davulunu çalmakla geçinen zavallılar"dı⁴⁰.

Artık İzmir basınından işgale karşı bir tepki beklemek boşunadır. Kaldı ki bu gazeteler, işgale karşı ülkede duyulan tepkiyi de dile getirmekten yoksundular. Yunanlılar, gazetelere sıkıyönetim kurallarını uyguluyor, yazılar sansür ediliyor, zaman zaman gazetenin bütün bir sayfası bile boş çıkabiliyordu. İzmir İşgal Kuvvetleri Komutanı Zafriyyu'nun İzmir gazetelerinde yayınlanan duyurularına göre izinsiz toplanma, konferans, yolculuk yapmak yasaklanmıştı⁴¹. İşgal Kuvvetleri Komutanlığının "emri yevmi" lerine hemen hemen bütün Türkçe gazetelerde rastlanıyordu. Bunun yanında Türkçe basın, "Türk, Rum, Ermeni ve Musevî fakat aynı zamanda bir vatanın öz evlâdı olan insanların yekdiğerini kardeş gibi sevmeleri her şeyden evvel kendilerinin yegâne necat ve saadet vasıtası" olduğu üzerinde duruyordu⁴².

³⁹ *İslahat*, 23 Mayıs 1335.

⁴⁰ Sabitzade Emin Süreyya, "Tarihî Bir Şehadet", *İslahat*, 27 Mayıs 1335.

⁴¹ Krş Bilge Umar, *a.g.e.*, 181-182; Yücel Özkaya, "Millî Mücadele Başlangıcında Basın", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 3 (1985), s. 871.

⁴² *Ahenk*, 25 Mayıs 1335.

Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadeleye ilişkin ilk haberler

Yunan işgali İzmir'le sınırlı kalmadı ve gün geçtikçe Batı Anadolu'da genişlemeye başladı. Bütün kasaba ve şehirler Yunanlıların eline geçiyordu. Batı Anadolu'da örgütlenmeye başlayan kuva-yı milliye ile ilgili haberler, çok sınırlı bir şekilde İzmir basınında yer alıyordu. Ancak elde edilen bilgiler sansür nedeniyle Türk gazetelerinde ya hiç yazılmıyor ya da Rumca gazetelerde yayınlandığı gibi alınıyordu. Bu nedenle İzmir'deki Türkçe gazeteler başlangıçta kuva-yı milliye ile ilgili olayları bir çetecilik ve haydutluk olayı olarak veriyorlardı⁴³.

Öte yandan mütareke döneminde İzmir gazetelerinde, benim bulabildiğime göre, bir kez Mustafa Kemal Paşa'dan söz edilmektedir. İslahat gazetesinin 26 Mart 1919 tarihli sayısında İstanbul'da yayınlanan Hukukubeşer gazetesinin Mustafa Kemal Paşa aleyhinde yazılar yazdığı bu yüzden gazetenin, bu yazıları reddeden Mustafa Kemal Paşa tarafından mahkemeye verildiği haberi yer almaktadır. Bu kısa haberin ayrıntısı şu idi: Birinci Dünya Savaşı yenilgiyle bittiği için ordu önemli ölçüde saygınlığını yitirmeye başlamıştı. Bu sırada kurulan Nigehban Cemiyeti⁴⁴, kurmay subaylar hakkında hakaret dolu yayınlar yapmaya başlamıştı. Bu ortamda Hukukubeşer 24 Mart 1335 (1919) tarihli sayısında ordu kumandanlarını "âli sefiller... haydut başları" diye niteleyebiliyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezaretine yazdığı ve Alemdar'da yayımlanan sert bir dilekçeyle "bu namussuzca iftirayı red" ve sahibini kınadıktan sonra hakkında kovuşturma yapılmasını istemişti⁴⁵.

İşgalden sonra Mustafa Kemal Paşa ile ilgili ilk haber onun askerlikten istifasıyla ilgili idi. Ahenk, 15 Temmuz 1919 tarihli sayısında İstanbul özel muhabirinden aldığı şu habere yer veriyordu: "Şark Orduları Müfettiş-i Umumisi Miriliva Mustafa Kemal Paşa'nın istifası üzerine Şark Orduları Müfettiş-i Umumiliğine Esat Paşa tayin edilmiştir". Öte yandan Ahenk, 13 Temmuzda Erzurum şehrinde bütün Anadolu murahhaslarının katılmasıyla bir kongre toplanacağını duyurmakta, kongrenin sonunda "Sivas şehrinde fevkalâde mühim bir içtima vuku bulacağı" nı belirtmekteydi.

Öte yandan Erzurum Kongresiyle ilgili olarak İzmir basınında yer alan haberlerin çoğu kez çelişkili olduğu gözden kaçmamaktadır. Bu "mil-

⁴³ Krş. Bilge Umar, *a.g.e*, 229-232; Özkaya, *a.g.e*, 872.

⁴⁴ Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, İstanbul, 1952, s. 457.

⁴⁵ Sina Akşin, *a.g.e*, 218-220, 290.

li kongreye karşı yabancıların kayıtsız kaldığı duyurulmakta, Konya'da da bir Selçukî Hükûmetinin kuruluşunun siyasi çevrelerin dikkatini çekmeye başladığı yazılmaktadır⁴⁶. *Müsavat*'a göre: "Merkezi Erzurum şehri olmak üzere bir Türk Cumhuriyeti ilân edilmiştir. Programı henüz ilân edilmemiştir. Erzurum millî kongresi Konya ve Ankara (= Sivas) kongrelerinin mukadderatına intizaren şimdilik hiçbir beyanatta bulunmayacaktır. Konya'dan gelen haberlere göre mezkûr vilayette de (Selçukiler Cumhuriyeti) unvanı altında bir cumhuriyetin ilânı millî kongrece tasavvur edilmekte imiş. Bununla beraber işbu haber nabemevsim addolunmaktadır"⁴⁷.

Çok geçmeden Erzurum Kongresiyle ilgili yayınlara sansür konu. Mustafa Kemal Bey'in Ankara'dan (= Erzurum) çağrıldığı, "Anadolu ahvalinin yakında hal-i tabiisine rücu edeceği" haberleri yayınlandı. Ahenk, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a çağrılmasıyla ilgili şu haberi yayınlamıştır: "Erzurum şehrinde içtima ile kongre akd ve bazı mühim teşkilât icra eden sabık Şark Orduları Müfettiş-i Umumisi Mustafa Kemal Paşa ve Bahriye Nazır-ı esbaki Rauf Bey ile Nazilli civarında teşkilât-ı milliyeye kumandanı bulunan Hacı Şükrü ve Demirci Efe'nin hemen derdestleriyle İstanbul'a gönderilmeleri ve badema hilâf-ı kanun içtima ile kongre akd edilmesine kat'iyen mümanaat edilmesi Dahiliye Nezaretinden vilâyete yazılmıştır"⁴⁸. Burada kuva-yı milliyeden artık çete, haydut gibi sıfatlarla söz edilmeyip *teşkilât-ı milliyeye* teriminin kullanılmış olması dikkatimizi çekmektedir. Öte yandan Anadolu'da "teşkilât-ı milliyeye icra eden Mustafa Kemal Bey'in" ordudan ihracına ilişkin irade-i seniye'nin sudur ettiği de 15 Ağustos tarihli Ahenk'te yer almıştır⁴⁹.

Mustafa Kemal Paşa Hareketinin "Mahiyeti"

Ordudan "tard" edilmekle birlikte Mustafa Kemal adı İzmir gazeteslerinde daha sık duyulmaya başlamıştı. Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın *Le Temps* gazetesi muhabinine verdiği uzun bir demeç hiç değiştirilmeden ve hiçbir "mütalâa" eklenmeden olduğu gibi Ahenk'te yayınlandı⁵⁰. Bu demeçte, Sadrazam, "Mustafa Kemal Paşa hareketinin mahiyeti nedir?" soru-

⁴⁶ *Müsavat*, 27 Temmuz 1335.

⁴⁷ *Müsavat*, 27 Temmuz 1335.

⁴⁸ *Ahenk*, 3 Ağustos 1335.

⁴⁹ Mustafa Kemal Paşa, 9 Ağustos 1919 günü ordudan "ihraç" edilmiş, fahrî yaver unvanı ile nişanlarını kaybettiğine ilişkin irade *Takvim-i Vekayi*'de (No. 3621) yayınlanmıştır.

⁵⁰ "Sadrazam Paşanın Beyanâtı", *Ahenk*, 10 Eylül 1335.

suna şu karşılığı veriyordu “Bu hareketin hiçbir esas-ı askeri olmıyıp, milletin müzaheretine de istinat etmemektedir. Bunlar harp esnasında zabıtlık derecesine irtika etmiş gençlerden ibaret olup birer sanat ifa etmek üzere dağıldıkları Anadolu’da bu hareketi meydana getirmek için uğraşıyorlar. Bu çabucak parlayıp geçen ehemmiyetsiz bir yangındır. Mamafih hakikat budur ki bu hareketi tevsî etmek maksadıyla Anadolu’da azim mebalîğ sarf olunmaktadır. Bunda da harp esnasında büyük servetler iddihar ettiği malûmumuz olan İttihat ve Terakki komitesinin meşum parmağı mevcuttur...”

İşte Osmanlı Sadrazamının, Mustafa Kemal hareketinin niteliği konusunda bir yabancı basın muhabirine verdiği demeçte yer alan görüşleri.. Şüphesiz burada yer alan görüşler yani hareketi bir İttihatçı eylemi olarak göstermek düşüncesi, İstanbul Hükûmetinin işine geliyordu. Millî Mücadeleye sonuna kadar karşı olan zihniyet, ona her yerde “İttihatçı” damgasını vurmaktan çekinmemiştir.

Dikkati çeken bir gelişme de şuydu. Bir süre sonra İzmir basını hareketin “mahiyeti”ni doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı bir açıklamayla öğrenmiş bulunuyordu. Nitekim Ahenk gazetesi 30 Ekim 1919 tarihli sayısında *Mustafa Kemal Paşa ve Vaziyet-i Dahiliyemiz* başlığını taşıyan uzun bir yazı yayımlandı. Bu yazı, *Le Temps* gazetesinin İstanbul muhabirinin Mustafa Kemal Paşa’ya telgrafla sorduğu soruları ve bunların yanıtlarını kapsamaktadır. Oldukça uzun olan bu yazının en can alıcı noktalarını belirtmekle yetineceğiz. Mustafa Kemal Paşa, teşkilât-ı milliyetin iç ve dış politikası konusunda sorulan soruya şu karşılığı vermiştir: “Teşkilât-ı millîye bir fırka-i siyasiye olmadığından siyaset-i dahiliye ve hariciyede teferruatlı bir programı yoktur. Teşkilât-ı milliyenin her husustaki nukat-ı nazarını Sivas Kongresinde tespit olunup eylül 1335 tarihinde neşrolunan beyanname tamamen ihtiva etmektedir”. Mustafa Kemal Paşa; Erzurum, Van, Bitlis vilâyetlerinden çok az bir toprak parçasının Ermenilere terki konusunda da bağımsız bir Ermenistan’ın sınırlarımız dışında olması gerektiğini söylemiştir. Seçimlerden sonra teşkilât-ı milliyenin dağılıp dağılmayacağı sorusunu da şöyle yanıtlamaktadır: “Teşkilât-ı milliyenin irade-i milliyeyi hakim kılmakta gayesi millet meclisinin toplanarak hukuk-ı teşriye ve vazife-i mürakabesine tam bir emniyet ve serbesti ile bilfiil sahip olmasıyla tahakkuk edecektir. Binaenaleyh meclis-i millî her türlü tecavüz ve müdahaleden masun bir surette kemal-i ciddiyetle ve vezaif-i ciddiyesini ifaya mübaşeret eyledikten ve bu da fiilen teyyüd ettikten

sonra bugünkü tarz-ı faaliyetle idare-i mevcudiyete sebep kalmamış olacağından teşkilat-ı milliye, nizamname-i dahilisi mucibince mesaisine niha-yet verecektir”.

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin yabancı bir devletin desteği olmaksızın “ihyasının mümkün” olup olmayacağı ve bu yardımı ne şekilde anladığı gibi sorulara karşılık da şunları söylemiştir: “Bu babta içtihat ve nokta-i nazarımızı izah eden kongre beyannamesinin yedinci maddesini aynen zikretmekle iktifa ederiz”. Burada Sivas Kongresi beyannamesinin yedinci maddesi olduğu gibi verilmiştir. Son olarak Mustafa Kemal Paşa, Boğazların gelişi gidişe açık olmasının “payitahtımızın” güvenliğini tehdit etmemesi gerektiğini açıkça dile getirmektedir.

Bu ayrıntılı demecin İzmir gazetelerinde yayınlanmış olmasını oldukça anlamlı ve önemli buluyoruz. Mustafa Kemal Paşa hareketinin niteliği şimdi onun ağzından açıklanmış bulunuyordu. Misak-ı Millînin esasları sanki ilk kez derli toplu bir şekilde İzmir’de kamuoyuna sunulmuş bulunuyordu. Öte yandan ayan üyesi Ahmet Rıza Beyin Roma’da *Matin* gazetesine verdiği bir demecin Rumca gazeteler aracılığıyla Türkçe basına aktarılması da dikkatimizi çekmektedir. Ahmet Rıza, Mustafa Kemal Paşa harekâtının Türklerin *ekseriyeti* tarafından desteklendiğini açıklıyordu. Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerde Türk egemenliğinin korunması gerektiğini de ifade eden Ahmet Rıza, “Mustafa Kemal Paşa ile katiyen temasta bulunmadığını” da eklemek gereğini duyuyordu⁵¹. Ahenk, birgün sonra bu haberi daha ayrıntılı olarak şöyle veriyordu: “Âyan reis-i sabıkı Ahmet Rıza Bey *Matin* gazetesi muhabirine vaki olan beyanatında Mustafa Kemal Paşa’nın ekseriyeti Türk olan yerlerde hakimiyet-i Osmaniyenin teminine çalışmaktan başka bir maksadı olmadığını, Arapların kendi kendilerini idare etmek hakkına haiz oldukları Türk milletinin ekseriyeti tarafından tasdik edilmekte bulunduğunu söylemiştir”⁵².

1920-21 olaylarına kısa bakış

Son Osmanlı Mebuslar Meclisi için yapılan seçimler, kuva-yı milliye hareketinin genişlemesi gibi konularla ilgili olarak dağınık da olsa İzmir gazetelerinde bilgi bulabiliyoruz. Sivas’ta bulunan Kuvay-ı Milliye Heyet-i Temsiliyesinin Ankara’ya geldiği yolunda haberler de gazetelerde yer al-

⁵¹ “Rumca Gazetelerin Telgrafları”, *Ahenk*, 9 Teşrinisani 1335.

⁵² “Ahmet Rıza Beyin Beyanâtı”, *Ahenk*, 10 Teşrinisani 1335.

miştir. Hattâ Mustafa Kemal hareketinin gelişmesiyle ilgili dış basında çıkan yayınlardan bol bol çeviriler yapıldığına da tanık oluyoruz. Bu yayınlar, kuva-yı milliyenin dağıtılmasının çok güç olduğu görüşlerine de yer veriyorlardı.

Son Osmanlı Mebuslar Meclisinin toplanmasıyla ilgili haberlere yer verilirken Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanlığına çektiği telgrafın tam metni de verilmişti⁵³. Bu telgrafta yer alan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı altında kuvvetlerini, emellerini ve ruhlarını birleştirmiş olan millet" sözleri, kuva-yı milliyenin ne olduğunu işgal altındaki yurttaşlarımıza pek iyi anlatmış olmalıdır. Bu telgrafın hiçbir satırının sansüre uğramamış olması şaşırtıcıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk günleriyle ilgili haberler İzmir basınında yer almıştır. Ancak Meclisin çalışmalarıyla ilgili haberler çok geç olarak İzmir basınına yansıyor. Sık sık Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmalarından örnekler verildiğini de görmekteyiz. Büyük Millet Meclisinin San Remo kararlarını şiddetli tartışmalardan sonra reddettiği de İzmir gazetelerinde yazılmıştır⁵⁴.

Dikkati çeken bir konu Atatürk'ten sürekli olarak Büyük Millet Meclisi Reisi ve Kuvay-ı Milliye Kumandanı olarak söz edilmesidir. Onun Meclis Başkanlığı yanında hemen Kuva-yı Milliye Umum Kumandanı olduğu eklenmektedir. Hattâ kendisine "Serdar-ı Ekrem" unvanının dahi verildiği ifade edilmektedir. Bu haber 1920 yılına aittir. Bu bakımdan şaşırtıcıdır.

Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın Enver Paşa ve Bolşeviklerle ilişkileri konusunda bir takım "efsanevi" haberlerin yayımlandığını görüyoruz. Özellikle Enver Paşayla ilgili haberlerin bir hayal ürünü olduğuna şüphe yoktur. Bu arada Mustafa Kemal'in Bolşeviklerden yardım ve destek gördüğü yolunda da yazılara yer veriliyordu. Üstü kapalı olarak Ankara'nın Bolşevik olduğu (?) izlenimi yaratılmak istenmektedir. Nitekim 1920 yılı Temmuz, Ağustos aylarında Ankara Hükûmetinden sürekli olarak Ankara Sovyet Hükûmeti şeklinde söz edilmesi, Moskova'ya gönderilen Türk delegelerine Sovyet murahhasları denilmesi dikkati çekmektedir.

Türk kuvvetleri 1921 yılı başında Birinci ve İkinci İnönü savaşlarıyla Yunanlıları yenilgiye uğrattı. Bu zaferlerin uluslararası ilişkilerde hemen

⁵³ *Ahenk*, 26 Kanunusani 1336.

⁵⁴ *Ahenk*, 30 Mayıs 1336.

etkisi görülmüş ve hattâ Ankara lehine bir akımın doğmasına ortam hazırlamıştı. Buna bağlı olarak toplanan Londra konferansı Türk-Yunan çatışmasına son verecek bir çözüm getiremedi. Sada-yı Hak bu konuda İngiliz ve Fransız gazetelerinin söylediklerini yineleyerek, savaşın yalnız bir Türk-Yunan problemi olmadığını belirtiyor, Londra'daki diplomatların tartışmalarla vakit yitirdiği bir sırada Anadolu'nun yine yakın bir zamanda kanlı bir "cidale" sahne olacağını dile getiriyordu⁵⁵.

Londra konferansı sırasında Bekir Sami Beyle Fransızlar arasında bir anlaşma sağlanması Rum gazetelerinin küplere binmesine yol açtı. Fransızların "Ankara'nın asisine" Sevr'i değiştirmeyi vaad ettikleri üzerinde duruluyor ve bu tutum şiddetle kınanıyordu. Vima gazetesi, Yunanistan'ın Anadolu'nun sulh ve sükûnu için büyük bir savaşım verdiğini iddia etmekte, bununla birlikte müttefiklerinin Yunanistan'ı yalnız bıraktıklarından yakınmaktadır. Öyle ki Mustafa Kemal'in "mahvi"nin Yunanistan kadar müttefiklerin de çıkarlarına yarayacağını ileri sürüyordu⁵⁶.

Armonya, Mustafa Kemal'in idare ettiği kuvvetlerin daha dün İtilâf Devletlerinin can düşmanı ve Dünyayı yakıp kavurmak isteyen Almanya'nın bağlaştığı olduğunu anımsatarak Batılı Devletlerin Mustafa Kemal'e karşı kayıtsızlığından yakınıyordu. Armonya gazetesi şöyle diyordu: "Büyük müttefiklerimize karşı izhar-ı şikâyete hakkımız vardır. Çünkü yüreğimiz sızlıyor. Bize yardım etmek istemiyorlarsa bari Mustafa Kemal ile karşı karşıya yalnız bıraksınlar. Çok şükür ona bir terbiye verecek kadar elimizde kuvvet mevcuttur"⁵⁷. Armonya, Mustafa Kemal hareketini "tedbil-i kıyafet etmiş" bir Jön Türk hareketi olarak niteliyor; bunun Alman yardakçılarından yardım ve destek gördüğünü yazıyordu⁵⁸. Rumca basın, Millî Mücadelenin bir Jön Türk hareketi, bir İttihatçı eylemi olduğunu durmadan yineliyordu. Rumca gazeteler, Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele aleyhinde ağır eleştirilerde bulunuyordu. Türkçe gazetelerin, değil Mustafa Kemal'i övmeleri onun herhangi bir davranışını bile beğenmeleri, Rumca gazetelerin Türkçe basına karşı ateş püskürmesine yol açıyordu. Hattâ Sada-yı Hak gazetesi, Mustafa Kemal'i desteklemediğini belirtmek, ancak "Her gazeteci ait olduğu sine-i şefkat ve himayesinde büyüdüğü milletinin menafi ve hukukunu müdafaa" ile görevlidir, de-

⁵⁵ *Saday-ı Hak*, 4 Mayıs 1337.

⁵⁶ Alıntılar: *Saday-ı Hak*, 11 Mayıs 1337.

⁵⁷ *Saday-ı Hak*, 11 Mayıs 1337.

⁵⁸ *Saday-ı Hak*, 12 Mayıs 1337.

mek zorunda kalmıştı⁵⁹. Şunu da belirtelim ki Sada-yı Hak, zaman zaman bütün cesaretini toplayarak Rumca gazetelerin Ankara ile ilgili yalan yanlış haberlerini yalanlayabilmişti.

Öte yandan Küçük Asya sorunu ile ilgili olarak Rum basını içinde de görüş ayrılıklarının ortaya çıktığına tanık oluyoruz. Bazı Rumca gazeteler, "idare-i sabıka" yani Türk yönetimi taraftarı olmakla suçlanıyordu. Vima gazetesi, "Ne Vinezelos ne Gonaris taraftarı değiliz. Biz Anadoluluyuz. Asya-yı Suğralıyız. Çünkü Asya-yı Suğranın malıyız" diyordu.

Mustafa Kemal'in güçlendiğini sezen Rum gazeteleri sürekli savaş çılgınlıkları atarak, kanlarını sonuna kadar akıtmaktan söz ediyorlardı.

Kurtuluşa doğru basın

1922 yılı İzmir gazeteleri Yunanlılara *moral* veren Rumca gazetelerden yapılan alıntılarla ve işgal kuvvetleri komutanlığının askerî raporlarıyla dolu bulunmaktadır. İstanbul ve Ankara gazetelerinde çıkan bir takım haberlerle ilgili olarak Yunan Matbuat Kalemince yapılan tekzipler de epeyce bir yer tutmaktadır. Sansürün yine bütün baskısıyla devam ettiğini gazetelerin boş sütunları yeterince kanıtlamaktadır. Bütün bunların yanında gazetelerin üzerinde durduğu en önemli bir konu da barışın sağlanıp sağlanamayacağı daha doğrusu silâhların susup susmayacağı sorusudur.

İtilâf devletleri tarafından önerilen koşulların reddedilmesi ve bu konuda yapılan tartışmalar, gazete sayfalarını doldurmaktadır. Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin mütarekeyi kabul ettiğine ilişkin haberler çıkmakta, ertesi gün bunlar yalanlanmaktaydı. Sonra yeniden ateşkesin elde edildiği haberleri çıkıyor, çok geçmeden bunların da doğru olmadığı anlaşılıyordu. Hattâ Büyük Taarruzun başladığı günlerde bile gazetelerde bu tür haberlerden ve tartışmalardan geçilmiyordu.

1922 yazının en önemli olayı *Küçükasyacılık* hareketinin gelişmesi ve hattâ bu yolda Yunan Hükûmetinin bir denemeye dahi girişmesidir. Türkiye'nin Yunanistan karşısında ne kadar güçlü bir duruma geldiği Sakarya Savaşıyla anlaşılmalı, son bir darbenin Yunanlıları Batı Anadolu'dan silip süpüreceği artık sezilmeye başlamıştı. Yunanistan'ın Ege'yi *ilhak* edemeyeceği kesinlik kazanmıştı. Batı Anadolu'da yeniden Türk yönetiminin kurulması ise yerli Rum halkını ve Yunanlılarla işbirliği yapmış Türkleri

⁵⁹ *Saday-ı Hak*, 13 Mayıs 1337.

tedirgin ediyordu. Bu bakımdan yerli Rumlar ve hattâ bir kısım Türkler, Yunan işgalinin sağladığı kolaylıklardan yararlanarak bağımsız bir devlet kurmak için harekete geçtiler. Yunanistan başlangıçta buna karşı çıkmışsa da sonradan bağımsız bir İyonya devletinin kurulmasına karar vermiştir. Buna bir başlangıç olmak üzere Küçük Asya'nın batısında kurulması düşünülen devletin yönetimiyle ilgili esaslar belirlendi. Bu kararı uygulama görevi İzmir'deki Yunan Fevkalâde Komiseri İstiridis (steryadis)'e verildi. Yunan Hükûmeti'nin bu konuda 17 Temmuz 1922'de aldığı kararlarla İzmir'de Fevkalade Komiserinin beyannamesi 31 Temmuz 1338 (1922) tarihli Şark gazetesinde yayımlandı⁶⁰. Bu beyannamede Yunan Hükûmeti kararlarının, içinde bulunulan koşullardan ötürü hemen uygulanamayacağı açıklanıyor, bunların "tedricen" yürürlüğe konulacağı ve Batı Anadolu'daki unsurlara en yararlı olacak ilkelere öncelik tanınacağı belirtiliyordu. Yunan Hükûmeti kararlarında "Memleketi tekrar girdab-ı esarete sürüklemek maksadına matuf olan Mustafa Kemal'in hareket-i ihtilalesine karşı azim fedakârlıklarla" başarıyla karşı konulduğu iddia ediliyor ve Küçük Asya'nın bir daha Türk yönetimi altına giremeyeceği belirtiliyordu.

Bu kararlar açıklandığı zaman İzmir'de bir tören yapıldı. Bu törene İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa ve Karşıyaka Belediye Başkanı Ahmet Şükrü ve Hoca Hulusi Efendi katıldı. Hacı Hasan Paşa, Müslüman halk adına Steryadis'e şükranlarını bildirdi⁶¹.

Bu beyanname ve kararların yayınlanması, yeni yönetime ilişkin Rum gazetelerinde yoğun bir tartışmaya ortam hazırladı. Bu gazeteler (Patris, Armonya, Kozmos, Telegrafos, Taros) sayfalarını bu bildiri ve kararlarla ve bunlara ilişkin yorumlarla doldurdular. Hattâ Batı Anadolu'daki bazı kasabaların belediye başkanlıkları da "Müslümanlara pederane ve müşfikâne lütuf ve inayetlerini ibzal buyuran" Steryadis hazretlerine "derin teşekkürlerini arz etmekten geri kalmadılar. Bu tür ihanet belgelerine Türkçe gazetelerin iç sayfalarında bol bol rastlanmaktadır. Bununla birlikte Yunan Hükûmetinin aldığı kararların ancak 24 Ağustosta uygulanması yolunda bir takım adımlar atıldı⁶². Fakat Büyük Taarruzun başlamasıyla bu tasarı suya düştü.

⁶⁰ Bu belgeler, Bilge Umar'ın eserinde (a.g.e, s. 252-255) günümüz Türkçesine aktararak verilmiştir.

⁶¹ Şark, 1 Ağustos 1338.

⁶² Şark, 24 Ağustos 1338.

Bu sırada diğer kayda değer bir olay da Lloyd George'un İzmir'in Yunanistan'da kalabileceğine ilişkin söylevinin Rumlar tarafından büyük bir sevinçle karşılanması ve büyük törenler düzenlenmesidir. Yunanlılar İzmir'in bütün Müslüman ve Hıristiyan, Musevî halkını bu törenlere katılmaya zorlamışlardır⁶³. Yalnız Şark gazetesi, Lloyd George'un bir Türk düşmanı olduğunu açıkça yazmak cesaretini göstermiştir⁶⁴.

Belirtmeye gerek yoktur ki Büyük Taarruzun başladığına ilişkin İzmir gazetelerinde en ufak bir bilgi bulunmamaktadır. 29 Ağustos tarihli Şark gazetesinde Ankara'nın İstanbul temsilcisi Hamit Beyin bir demeci yayınlanmıştı. Bu demecde "Ankara Hükûmetinin isteklerinden kesinlikle vazgeçmeyeceği" belirtiliyordu. Ancak Eylülün ilk günlerine ait gazetelerden Türk-Yunan savaşının devam ettiği anlaşılmaktadır. İzmir'deki konsololar toplanarak son durumla ilgili görüş alış verişinde bulunuyorlardı⁶⁵. Rum halkı, güvenliğinin sağlanması için İngiliz konsolosluğuna başvuruyordu⁶⁶. Yunanistan'ın resmen İngiltere'nin "müdahalesini" istediğine ilişkin söylentiler yayılıyordu⁶⁷. General Hacı Anesti, İzmir halkının telaş etmemesini, zira geri çekilen Yunan ordusunun Rum ahaliyi de birlikte aldığını söylüyordu. Bu sırada İzmir limanı Fransız ve İngiliz savaş gemileriyle dolmuştu. Bütün Yunan donanması da İzmir'e gelmek için emir almıştı. Şehirde büyük bir bunalım başlamış, ekonomik yaşam felce uğramış, ticaret "vekayi-i ahire dolayısıyla" durmuştu.

Şark gazetesi ve hatta diğer Türkçe gazeteler "ahval-i fevkalâde" dolayısıyla Müslim ve gayri Müslim halka *itidal* tavsiye ediyorlardı. Sivil ve savaşmayan halkın telaş etmesine gerek olmadığını yazıyorlardı⁶⁸. İzmir'e gelen Rum göçmenler Ayafotini Kilisesinin çevresini doldurmuşlardı⁶⁹. Atina'dan gelen haberlere göre bütün gazeteler Hükûmeti istifaya çağırıyordu⁷⁰. Türk göçmenler de İzmir'e yığılmaya başlamıştı. Evleri ocakları Yunanlılar tarafından yakılan bu göçmenler pek sefil ve perişan bir durumda bulunuyorlardı⁷¹. İzmir Müftüsü, Rum Metropolidi, Ermeni Murahhası,

⁶³ *Islahat*, 14 Ağustos 1338; *Şark*, 13 Ağustos 1338.

⁶⁴ *Şark*, 13 Ağustos 1338.

⁶⁵ *Saday-ı Hak*, 6 Eylül 1338.

⁶⁶ *Saday-ı Hak*, 6 Eylül 1338.

⁶⁷ *Saday-ı Hak*, 6 Eylül 1338.

⁶⁸ *Islahat*, 6-7 Eylül 1338; *Şark*, 6-7 Eylül 1338.

⁶⁹ *Şark*, 7 Eylül 1338.

⁷⁰ *Saday-ı Hak*, 7 Eylül 1338.

⁷¹ *Saday-ı Hak*, 7 Eylül 1338.

Ermeni Katolik Cemaati Reisi efendilerle Türk ileri gelenleri Hakim efendinin (İzmir Şer'îye Mahkemesi Başkanı) dairesine giderek durumu görüştüler ve aşağıda belirteceğimiz gibi bunlar bir bildiri yayınladılar.

7 Eylül tarihli gazeteler Yunan ordusunun *ric'at* etmekte olduğunu açıkça yazıyorlardı. Yunan askerlerinin birkaç gün daha direnmesi için İzmir ve Kuşadası Metropolitlerinin cepheye gitmeleri uygun görülmüş fakat bu girişim başarıya ulaşmamıştır. Kozmos, "muhtariyet" in bir an önce uygulanmasını, Amaltiya ise "doğup büyüdüğümüz memleketimizin müdafaası için İslâm ve Hıristiyan bütün ahali"yi işbirliğine çağırıyordu⁷².

Öte yandan yukarıda belirttiğimiz gibi Hahambaşı, İzmir Metropolitleri, Ermeni Murahhası, İzmir Müftüsü, Katolik Murahhası, Protestan Reisi-i Ruhani tarafından hazırlanan bir beyanname 8 Eylül tarihli İslahat ve Şark gazetelerinin ilk sayfasında yayınlandı. Bu bildiri, "Ahval-i malûmenin taht-ı tesirinde efkâr-ı umumiyenin ne kadar müstaid-i galeyan olduğu herkesçe malûmdur" diye başlıyor ve "Biz İzmir rüesay-ı ruhanisi, milel-i muhtelif eşraf ve mütehâyizanı da hazır oldukları halde bugün bir meclis akt ettik ve şu nazik ve tarihî anda herkesin durenmişane bir meslek takibi ile memlekette teessürle karşılanacak haller ikâandan fevkalâde ihtiraz ve bu gibi endişelerin kat'iyen zail olacağı zamana akılane bir sükûn ile intizar etmelerini saf bir hiss-i insanî ve vatanperveri ile umuma tavsiyeye karar verdik" diye devam ediyordu. Bildiri sonuç olarak herkese fena hareketlerden çekinmelerini özellikle salık veriyordu. Bu belgenin tarihi 6 Eylül 1338 (1922) idi.

Türk ordusunun İzmir'e ayak bastığı 9 Eylül 1922 tarihinde gazetelerin çıkıp çıkmadığını ise tespit edemedik.

⁷² *Saday-ı Hak*, 7 Eylül 1338.